

DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2017.02.116>

УДК 631.151.3 – 043(477)

JEL: Q 18, Q 57

Шубравська О.В., д-р екон. наук

завідувач відділу форм і методів господарювання
в агропродовольчому комплексі

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ОРГАНІЧНЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО В УКРАЇНІ

Оцінено розвиток органічного сектора у країнах ЄС-28 та Україні. Окреслено основні перепони та перспективні напрями розвитку вітчизняного органічного сільського господарства. Здійснено порівняльну оцінку українського та європейського нормативно-правового поля у сфері регулювання органічного сектора. Обґрунтовано завдання держави в контексті пришвидшення розвитку органічного сектора України, у т.ч. запропоновано статистично фіксувати параметри діяльності операторів органічного сектора у розрізі відповідних індикаторів Євростату.

К л ю ч о в і с л о в а : органічне сільське господарство, динаміка органічного виробництва і ринку, нормативно-правове регулювання органічного сектора.

Базисний документ ЄС стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів – Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 (далі – Постанова ЄС) – визначає таке виробництво як "цілісну систему господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження" [1]. Органічне сільське господарство поряд із безперечними вигодами для довкілля сприяє розвитку і соціальної сфери села, оскільки, за даними ООН, у такому виробництві використовується в середньому на 30% більше робочої сили, ніж у традиційному землеробстві. Загальновизнано, однак, що органічне виробництво – це не лише набір відповідних технологій, а й певна життєва філософія, що потребує здійснення цілеспрямованого впливу на її формування, особливо у молодого покоління.

У числі основних позитивів органічного виробництва зазвичай називають скорочення видатків фермерів у зв'язку з відсутністю потреби в дорогих хімічних засобах, покращення здоров'я сільгоспвиробників, економію енергії і захист довкілля у довгостроковій перспективі, уповільнення процесу глобального потепління, зменшення кількості відходів, підвищення біорізноманіття тощо. Серед негативів – вищу вартість органічної продукції внаслідок порівняно менших питомих обсягів її виробництва та більшої кількості зайнятих у ньому, недостатню ефективність маркетингу через малі обсяги виробництва, а головне – неможливість прогнати органічним продовольством зростаюче населення планети.

© Шубравська О.В., 2017

Щодо принципів, переваг розповсюдження органічного виробництва в рамках формування екологічно сталої моделі вітчизняного аграрного господарювання та позитивів органічної продукції у контексті забезпечення національної продовольчої безпеки в її якісній складовій зауважується доволі давно, у т.ч. й автором статті [2–5]. Тому зупинимося детальніше на основних чинниках, які продовжують стримувати розвиток цього виду діяльності в Україні, його перспективах, а також на першочергових заходах, які повинна здійснити держава з метою реального сприяння розширенню масштабів органічного виробництва і ринку.

За даними Дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія), у 2015 р. у світі органічне сільське господарювання здійснювалося на площі близько 51 млн га. Стабільно високим є й глобальний попит на органічну продукцію: за 2004–2015 рр. відповідний ринок зріс з 29 до 82 млрд дол. До 2025 р. прогнозується ще понад п'ятикратне його зростання (до 426 млрд дол.) [6]. Нині 48% цього ринку займають США і 36% – Європа, де найбільше споживачів такої продукції мешкають у Німеччині¹ та Франції, на ринках яких у 2015 р. було сукупно реалізовано майже 19% загальносвітового обсягу органічної продукції. На душу населення в 2015 р. у середньому у світі споживалося органічної продукції на суму 10,3 євро, найбільше – у Швейцарії (262 євро) [7]. В Україні ж – на 3 євро.

Згідно з даними Євростату органічне сільгоспвиробництво в ЄС-28 стабільно зростає (табл. 1). Протягом 2010–2015 рр. його приріст становив понад 21%. Найвищими темпами відзначилася, зокрема, Болгарія: за зазначений період органічні площі там збільшилися майже вп'ятеро. Серед лідерів за обсягами органічних угідь – Іспанія, Італія та Німеччина. Натомість частка таких угідь у загальній площі використовуваних сільськогосподарських земель є найвищою в Австрії (20%), Швеції (17%) та Естонії (16%). Усього ж у ЄС-28 за зазначені шість років ця частка збільшилася на 1% (з 5,2 до 6,2%).

Більшість органічних угідь (78%) та органічних ферм (81%) розташовані у країнах – "старих" членах ЄС (т.зв. ЄС-15), де європейське і національне законодавство вже тривалий час стимулює розвиток органічного сектора. Водночас і країни, що приєдналися до ЄС після 2004 р., не відстають від лідерів і теж швидкими темпами нарощують органічне виробництво (12% щорічного зростання протягом 2002–2015 рр.) [8]. У цих же країнах наявний і найбільший потенціал розширення органічного землекористування (тобто земельні площі, що перебувають у процесі конверсії до органічних), а саме: у Болгарії (понад 80%), Хорватії (65%) та Литві (близько 40%).

У структурі органічних угідь у ЄС-28 переважає частка органічних лук і пасовищ (понад 45%), призначених для випасу органічної худоби, основними видами якої є ВРХ та вівці. Площа під орними культурами становить 42%, а під багаторічними насадженнями – 11%.

У 2015 р. на органічному ринку ЄС-28 діяли 340,3 тис. операторів, які представляли весь ланцюг виробництва, а також імпорт та експорт. 80% з них – це безпосередні виробники органічної сільськогосподарської продукції, кількість яких протягом 2010–2015 рр. зросла майже на чверть.

¹ За даними голови правління Федерації органічного руху України, за результатами 2016 р. і нинішнього сезону, в Німеччині кожна 5 тонна органічного зерна є українською.

Таблиця 1

**Розвиток органічного сільського господарства
у країнах ЄС-28 та Україні у 2010–2015 рр.**

Країна	Загальна площа органічних угідь, тис. га			Частка органічних угідь, 2015, %	Потенціал розширення, 2015, %	Кількість органічних господарств, од.		
	2010	2015	При-ріст, 2010–2015, %			2010	2015	Зміна 2010–2015, %
Болгарія	25,6	118,6	362,2	2,4	82	718	5919	724,4
Франція	845,4	1361,5	61,0	4,8	22	20645	28884	39,9
Литва	143,6	213,6	48,7	7,1	39	2623	2672	1,9
Словенія	30,7	42,2	37,5	8,9	22	2218	3412	53,8
Іспанія	1615,0	1968,6	21,9	8,2	28	27877	34673	24,4
Італія	1113,7	1492,6	34,0	11,8	27	41807	52609	25,8
Німеччина	990,7	1060,3	7,0	6,4	-	21942	25078	14,3
ЄС-28	9195,8	11139,6	21,1	6,2	-	220101	271552	23,4
Україна	279,2	410,6*	47,1	1,0	-	142	210	47,9

* Крім того в Україні сертифіковано 540 тис. га дикоросів.

Джерело: Organic farming statistics. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Organic_farming_statistics; Органік в Україні. URL: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>

Середній розмір органічних господарств у ЄС-28 відчутно більший, ніж аграрних господарств у цілому. Так, у 2013 р. ці показники оцінювалися відповідно у 36,7 га та 16,1 га. Виняток становили 6 країн, включно з Болгарією, Німеччиною та Францією. Найсуттєвіша різниця мала місце в Словаччині (476,2 га для органічних господарств проти 80,7 га для усіх господарств) та Угорщині (відповідно 119,2 та 9,5 га). Загалом же лише 2% органічних господарств мають розмір до 2 га, якому нині відповідає близько 45% ферм у ЄС [8].

Примітно, що органічними фермами в ЄС керують загалом молодші особи, ніж конвенційними господарствами: фермерів, молодших за 55 років, у органічному секторі – 61%, а у традиційному – 45%.

Вітчизняне органічне виробництво поки має явно виражену експортну (при цьому на 85% – європейську) спрямованість. У 2016 р. було вивезено 165 тис. т такої продукції на суму 40 млн євро [9]. За оцінками профільного міністерства, у 2015/2016 МР експорт органічної пшениці становив близько 70 тис. т, причому за ціною, що на 50% перевищувала ціну конвенційної пшениці третього класу. Високу маржинальність органічної продукції підтверджують і дані щодо цін на органічні овочі та зелень, фрукти та ягоди. Високі ціни є потужним стимулюючим чинником для переорієнтування господарюючих суб'єктів на органічне виробництво, оскільки дають можливість у відносно короткостроковому періоді забезпечити окупність додаткових порівняно з традиційним виробництвом витрат і високу прибутковість.

Вельми динамічно розвивається і внутрішній органічний ринок України, зрісши, за оцінками експертів, протягом 2007–2016 рр. у 40 разів (до 20 млн євро) [10]. Зважаючи на дорожнечу органічної продукції порівняно з традиційними аналогами, очевидно, що подальші перспективи розвитку вітчизняного ринку визначатимуться насамперед купівельною спроможністю населення. Проте багато важить і його обізнаність щодо переваг органічного харчування та довіра до органічного маркування, а також здатність вітчизняних виробників задовольнити асортиментний попит споживачів.

У сфері вітчизняного органічного агровиробництва сформувалися вагомі позитивні тенденції. Відчутно збільшилася і кількість господарств – виробників органічної продукції (з 31 у 2002 р. до 210 у 2015 р.) і площі, на яких вона вирощується (з 164 до 411 тис га) [11]. За оцінками ж експертів ЄБРР, станом на 1 липня 2016 р. в органічному секторі України було зареєстровано вже 239 підприємств, з яких 162 – сільгоспвиробники. На відміну від країн ЄС, в Україні середній розмір земельної ділянки під органічним виробництвом є суттєво меншим за середній у галузі загалом, а саме: близько 2 га [12]. Лідером як з переробки, так і зі споживання органічної продукції є Київська область.

Україна стабільно посідає 11-те місце в Європі за площею сертифікованих органічних земель. У 2015 р. передувала тут Іспанія з майже 2 млн га. Усього ж у Європі органічними того року були 11,1 млн га сільськогосподарських земель, що становило 6,2% усіх площ (в Україні ж – приблизно 1% загальної площі сільгоспугідь). Якщо в 2013 р. Україна входила до десятки країн з найбільшими у світі площами під органічними зерновими та білковими культурами та до вісімки – за площами під органічними олійними культурами [13], то вже наступного, 2014 р., її позиції ще більше зросли – за площами під органічними зерновими та олійними ми посіли вже 6-те місце та увійшли до дев'ятки країн – лідерів за площами під органічними овочами [14]. Хоча такі цифри зайвий раз доводять, що у сфері органічного господарювання простежуються тенденції, притаманні вітчизняному агровиробництву загалом, а саме: переважання орних земель у структурі сільгоспугідь на противагу лукам і пасовищам, які, зокрема, в 14 з 28 країн ЄС займають понад половину органічних площ.

Таким чином, очевидно, що перспективи розвитку органічного сектора в Україні є достатньо вагомими. Особливо це стосується продукції рослинництва, яка вже нині є широко затребуваною у світі. Міжнародні експерти вважають, що Україна легко може наростити експорт, насамперед до ЄС, органічного насіння соняшнику, сої і зернових [15]. Це, однак, має супроводжуватися гарантуванням стабільності поставок, конкурентним рівнем цін, а також повною відповідністю вимогам ЄС щодо вмісту ГМО.

Ще одним перспективним напрямом є нарощування органічного виробництва та експорту високобілкових сільгоспкультур, які використовуються для годівлі тварин. Відомо, що органічний ринок ЄС відчуває дефіцит подібної продукції.

Хороший потенціал для нарощування виробництва існує також у сегменті органічних оброблених фруктів та ягід, які можуть використовуватися у країнах ЄС як інгредієнти готової продукції. Варто враховувати, що через менші ризики і нижчі видатки на обробку експорт такої продукції є більш прийнятним за експорт аналогічної свіжої продукції.

Україна відома у світі як потужний виробник і експортер волоських горіхів, що визначає доцільність конверсії такого виробництва в органічне. Перспективи нарощування експорту, в т.ч. і до ЄС, є і в українських лікарських трав, ароматичних рослин, меду (попит на органічний мед особливо високий у Німеччині, Франції та Великій Британії).

Розвиток же вітчизняного органічного ринку без суттєвого збільшення внутрішнього платоспроможного попиту і за відсутності фінансової підтримки виробників (здатної вплинути на зниження вартості органічної продукції) не

відповідатиме ані потребам останніх (насамперед переробників органічної сировини), ані цілям насичення ринку доступною високоякісною продукцією. Водночас відомо, що усталеність і передбачуваність внутрішнього ринку значною мірою визначають фінансову стабільність виробників, розширюючи тим самим їхні можливості й на світових ринках. Завданням держави у цьому напрямі є сприяння налагодженню збуту органічної продукції.

Що стосується числових характеристик розвитку в Україні органічного сільськогосподарства, то ще Державною цільовою програмою розвитку українського села до 2015 р. було встановлено орієнтир у 10%, які мало зайняти органічне виробництво в загальних обсягах сільгоспвиробництва [16]. З урахуванням наявних в Україні природних умов для розвитку такого виробництва, а також наведеного вище значення європейського показника частки органічних земель у загальній їх кількості, середньостроковим орієнтиром значення такого показника для України пропонуємо вважати 5% [17]. Водночас ми не схильні поділяти оптимістичну думку деяких вітчизняних учених та управлінців стосовно того, що майбутнє українського сільськогосподарства – за органікою. Навіть зважаючи на значні темпи зростання виробництва такої продукції, вона продовжує залишатися нішевою, хоча й дуже перспективною для експорту та сприяння розвитку малих форм агрогосподарювання, однак несумірною за масштабами з продукцією традиційного сільськогосподарства в умовах підвищення глобального продовольчого попиту і посилення ролі України в його задоволенні.

Сказане, проте, не означає, що органічне господарювання в нашій країні не потребує популяризації і підтримки. Усьому цьому покликаний був посприяти Закон України № 425-VII "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини", який набрав чинності у 2014 р., але реально не запрацював через відсутність необхідної нормативної бази та наявність ряду принципових неузгодженостей (зокрема, невідповідність законодавству ЄС у цій сфері, створення торгових бар'єрів для виробників-експортерів, незахищеність споживачів від фальсифікованої під органічну продукції тощо). На початку 2015 р. у зазначений закон були внесені поправки, що мали на меті наблизити його положення до відповідних європейських норм. Проте, за оцінками експертів, цей закон "суперечить сам собі, здоровому глузду та європейському законодавству" [18].

Розвиток органічного виробництва і ринку в Україні визначено однією з ключових цілей нинішньої аграрної політики держави. Про це ж доволі часто йдеться і на різних авторитетних зібраннях аграріїв, урядовців різного рангу, іноземних фахівців. В Єдиній комплексній стратегії розвитку сільськогосподарства та сільських територій на 2015–2020 роки підкреслювалася необхідність "Розвивати органічний ринок в Україні через посилення конкурентоспроможності, ефективно впроваджену і гармонізовану з ЄС нормативно-правову базу, підвищення рівня компетенції та покращення іміджу органічного сектора України..." [19]. Виробництво нішевих сільгоспкультур і органічної продукції визначено профільним міністерством у 2016 р. одним з п'яти пріоритетів агропродовольчого розвитку України [20]. План пріоритетних дій уряду на 2016 р. містив положення щодо необхідності розроблення проекту Закону України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" (далі – законопроект № 5448), а в Середньостроковий

план пріоритетних дій уряду до 2020 року включено положення про розроблення нормативно-правових актів на виконання зазначеного закону².

На початку 2017 р. Комітет ВРУ з питань аграрної політики і земельних відносин рекомендував парламенту підтримати і прийняти за основу законопроект № 5448. Цей документ враховує вимоги регламентів ЄС щодо органічного виробництва та маркування органічних продуктів, встановлює загальні засади державного регулювання у сфері органічного виробництва й обігу органічної продукції, визначає повноваження державних органів управління і регулювання у цій сфері, встановлює чіткі вимоги до виробництва, маркування та обігу органічної продукції, формує засади здійснення порядку сертифікації такого виробництва та вимоги до відповідних органів сертифікації, конкретизує відповідальність за порушення законодавства тощо. Фахівці органічного сектора, загалом позитивно сприймаючи зазначений законопроект, водночас слушно зазначають, що жоден закон не може сам по собі розв'язати всі проблеми галузі.

Більшість вітчизняних виробників органіки серед основних перепон розширення такого напрямку агрогосподарювання називають відсутність національної системи сертифікації продукції, яка б складалася з визнаних у світі сертифікаційних органів, коштовність чинної процедури сертифікації (нині зазвичай здійснюваної іноземними сертифікаційними структурами), відсутність підтримки держави (як фінансової, так і інформаційно-консультаційної) при переході від традиційного до органічного виробництва.

Порівняльна оцінка українського та європейського нормативно-правового поля у сфері регулювання органічного сектора у цілому дозволяє констатувати зближення змісту зазначеної документації. На це націлює й Угода про асоціацію між Україною та ЄС, у статті 404 якої йдеться про необхідність "заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, ... зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій..." [21]. Найбільш проблемним залишається питання надання державної підтримки розвитку органічного виробництва. В Україні, на відміну від ЄС, це чітко не регламентовано. Так, у законопроекті № 5448 у розділі III, який містить загальні засади державного регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, статтею 8 передбачено лише можливість надання відповідної державної підтримки виробникам "за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників". Це означає, що надаватиметься така підтримка в рамках загальної суми фінансування аграріїв. Чинною Постановою КМУ від 25.08.2004 № 1102 "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам" зі змінами, внесеними у 2016 р., передбачено надання на конкурсній основі фінансової підтримки фермерським господарствам, у т.ч. й для проведення органічної сертифікації у розмірі до 500 тис. грн на

² Ряд нормативно-правових актів у сфері органічного виробництва в Україні вже прийнято. Це – постанови КМУ щодо правил виробництва органічної продукції (сировини), зокрема, рослинного і тваринного походження, бджільництва, порядку ведення реєстру виробників органічної продукції (сировини) тощо. Наказом Мінагрополітики затверджено державний логотип для органічної продукції (сировини).

поворотній основі. Цією ж Постановою затверджено пріоритетне право на отримання державної фінансової підтримки фермерами, які подали заяву про перехід на виробництво органічної сільгосппродукції. Водночас варто зазначити, що, незважаючи на демонстрацію урядовими структурами розуміння важливості підтримки органічного фермерства, реальний механізм такої підтримки видається далеким від оптимального. *По-перше*, виникають сумніви з приводу того, наскільки широким є коло напрямів надання та пріоритетів фінансової підтримки (і, відповідно, можливості її розпорошення), за якими надаватиметься перевага при визначенні переможців конкурсного відбору серед фермерів. Крім переходу до виробництва органічної продукції (сировини) (до речі, за переліком це – останній з пріоритетів), називаються членство у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі, провадження діяльності з вирощування та розведення ВРХ, обробіток земельних ділянок площею не більше 500 га, закладення молодих плодово-ягідних та виноградних насаджень. *По-друге*, строк повернення отриманих від держави на підтвердження органічного статусу коштів не повинен перевищувати 5 років [22]. Однак не всі органічні господарства після у середньому 2–4-річного періоду конверсії (який супроводжується відчутним падінням їхніх доходів) будуть спроможні отримати в один-два роки, що залишаться, прибуток, достатній для компенсації виділених коштів. Особливо слід підкреслити, що процедуру сертифікації органічного господарства зобов'язані проходити не рідше одного разу на рік і, відповідно до законопроекту № 5448, оплачувати її самостійно. По-третє, держава передбачає підтримку виробників лише органічної сировини, переважна частина якої нині експортується. Водночас продукція переробки такої сировини реалізується в основному на внутрішньому ринку держави. Враховуючи необхідність сприяння розвитку вітчизняного органічного ринку (до слова, також задекларовану в ст. 11 зазначеного законопроекту) і збільшення доданої вартості у виробленій аграрній продукції, доцільно було би розповсюдити можливість отримання коштів державної підтримки на фермерів, які не лише вирощують, а й переробляють органічну продукцію.

Загалом ж зазначена вище Постанова ЄС видається (порівняно з українським законопроектом № 5448) більшою мірою основоположним документом у сфері виробництва та обігу органічної продукції, мабуть, через відносно раннє розроблення цього документу, що і визначило його фундаментальність. До прикладу, в Постанові ЄС набагато детальніше, порівняно з українським законопроектом № 5448, прописані цілі, принципи і правила органічного виробництва, а також винятки з них. Зокрема, у ст. 12 встановлено конкретні вимоги до органічного насіння і посадкового матеріалу, у ст. 21 містяться критерії для певних продуктів і речовин, необхідних у переробці, тощо. В органічному законодавстві ЄС також звертає на себе увагу намагання чіткого дотримання принципу екологічної безпеки відповідної аграрної діяльності. І це при тому, що такий вид господарювання за визначенням вважається одним з найбільш екологічно дружніх. Так, стаття 12 зазначеної Постанови ЄС, якою встановлюються правила виробництва в рослинництві, містить норму про те, що "усі технології виробництва в рослинництві мають попереджувати або мінімізувати будь-яке забруднення довкілля" [1].

У країнах ЄС сприяння розвитку органічного сільського господарства здійснюється давно і масштабно – як у рамках загальноєвропейських програм охорони навколишнього природного середовища, стимулювання розвитку сільських територій, виробництва якісних продуктів харчування тощо, так і в більшості країн – членів ЄС з використанням коштів національних фондів. Багато країн Євросоюзу ще наприкінці минулого століття розробили національні програми розвитку органічного сільського господарства, спрямовані на збільшення органічних площ і кількості підприємств, що виробляють органічну продукцію. У рамках цих програм підприємствам, які випускають органічну продукцію, виплачуються щорічні субсидії, а також здійснюється проведення інформаційних кампаній для населення щодо корисності натурального харчування і здорового способу життя, надається допомога національним асоціаціям виробників органічної продукції, фінансується проведення наукових досліджень.

Нова Спільна аграрна політика (САП) ЄС (2014–2020) визнає роль органічного сільського господарства у задоволенні запиту європейських споживачів на екологічно безпечніші методи господарювання і досягнення доволі амбіційних екологічних цілей. Цим, а також реальною можливістю підвищення загальної конкурентоспроможності галузі зумовлюється суттєва підтримка органічного сільського господарства в Євросоюзі. Важливість органічного землеробства підкреслюється уведенням його як одного з напрямів у рамках фінансування розвитку сільських регіонів країн ЄС.

Органічне господарювання як частина САП, через своє особливе значення для підтримання багатофункціональності сільського господарства, субсидується в ЄС у відносно більших обсягах, ніж традиційне виробництво (середні обсяги державної допомоги органічним фермерам оцінюються у 200–300 євро/га) [10]. У рамках європейського законодавства у сфері розвитку сільських регіонів пропонуються численні заходи, що можуть здійснюватися державами – членами співтовариства з метою підтримки та стимулювання розвитку їхніх органічних секторів. Ці заходи варіюються від підтримки застосування практики і методів органічного землеробства до надання допомоги для маркетингу і навчання кадрів. Як правило, в межах національних програм фінансується перехід від традиційного до органічного господарювання, відшкодовуються витрати на сертифікацію та інспекції, а також здійснюються закупівлі органічної продукції для шкіл та держустанов. Заходи непрямої державної підтримки виробників органіки насамперед включають формування ефективного законодавства (що надає гарантії стосовно функціонування системи сертифікації та інспекції), сприяння просуванню і збуту продукції, розвиток відповідного напрямку у сфері науки та освіти тощо.

У САП 2014–2020 рр. виділяється 118 проектів фінансування з бюджетом приблизно 161 млрд євро за шістьма встановленими пріоритетами, серед яких частка коштів, які спрямовуються на розвиток екосистем в сільському господарстві та лісництві, є найвищою (44%) [23]. Ще 10% виділяється на фінансування проектів у сфері підвищення ресурсної ефективності та стійкості до зміни клімату (одним з важливих напрямів у цьому контексті є органічне виробництво як частина кліматично-розумного сільського господарства – CSA [24]. На органічне сільське господарство передбачається витратити 6,4% (6,3 млрд євро) загального бюджету.

Відповідно, в кожній з країн ЄС розроблені власні програми регіонального сільськогосподарського розвитку згідно з національними пріоритетами. У Франції в їх числі – підтримка молодих фермерів, агро-еколого-кліматичні заходи, управління в рамках екологічної мережі ЄС "Натура-2000", просування органічної продукції, підтримка територій, які зазнали стихійних лих. У Польщі урядом, зокрема, анонсовано надання цілеспрямованої підтримки сталому управлінню природними ресурсами (грунти, охорона водних ресурсів і т.ін.). У Данії вони націлені на покращення біорізноманіття, управління водними і ґрунтовими ресурсами із застосуванням екологічно дружніх практик, використання кліматично адаптованих практик землекористування (до прикладу, шляхом подвоєння площ під органічним сільським господарством, а саме – до 12%).

Водночас спеціалісти зазначають, що переважна частина (майже 2/3) сільськогосподарського бюджету ЄС спрямовується на вирішення завдань, не пов'язаних ані з довкіллям, ані з кліматично дружніми фермерськими практиками, що свідчить про недостатній рівень стимулювання європейських аграріїв до просування у напрямі зазначених пріоритетів [25].

В Україні ж такі підходи тільки належить впровадити. У сфері законодавчого забезпечення органічного господарювання необхідно зосередитися на просуванні законопроекту № 5448 і розробленні відповідної нормативної документації, без якої навіть ухвалення зазначеного закону не дасть бажаного ефекту. Слід підкреслити, що у планах Мінагропроду на 2017 р. така робота зафіксована. Отже, першочерговим завданням є реалізація поки що лише задекларованої стратегії пріоритетного розвитку органічного виробництва в Україні. В цьому контексті доцільно встановити компетентну особу (можливо, підрозділ міністерства), відповідальну за органічний сектор.

Повноцінної фінансової підтримки держави виробникам органічної продукції у найближчому майбутньому очікувати навряд чи варто. Хоча, видається, навіть в умовах хронічної обмеженості бюджетних коштів можна було б передбачити ряд заходів цілеспрямованої підтримки саме зазначених агровиробників. Наприклад, на період конверсії – їх пільгове оподаткування, компенсацію їм частини страхових платежів і банківських відсотків. Не менш важливим для сприяння розвитку внутрішнього ринку і підтримки виробників органічної продукції могло би стати й здійснення державних закупівель такої продукції, скажімо, для шкільних їдалень.

Держава може позитивно впливати на вітчизняний органічний сектор і шляхом стимулювання наукового пошуку в цій сфері, підготовки для неї вузьких спеціалістів, здійснення й безоплатного надання органічним операторам тематичних маркетингових досліджень, проведення оцінки стану земельних ресурсів, надання консультаційних послуг, у т.ч. й стосовно експорту органіки, пропаганди серед вітчизняних споживачів переваг органічного господарювання та відповідної продукції, а серед її потенційних імпортерів – достоїнств саме українських виробів, участі в розвитку інфраструктури органічного ринку, зокрема, на засадах державно-приватного партнерства.

Як і загалом у вітчизняній агросфері, в органічному секторі перспективним є стимулювання розвитку кооперативного руху. Доцільність об'єднання виробників обумовлена в основному їх невеликими розмірами (приблизно 2 тис. га), що визначає підвищену вразливість таких господарств до впливу різного роду

несприятливих чинників, передусім фінансових. Підтримка органічних кооперативів позитивно позначиться і на розвитку внутрішнього ринку органічної продукції. Виробники рослинницької органіки, які розпоряджаються більшими обсягами земельних ресурсів, традиційно для нашої країни орієнтовані на вирощування експортно-затребуваних культур. А тваринники та виробники рослинницької продукції з меншими земельними угіддями більшою мірою сконцентровані на поставках на внутрішній ринок. Допомогу держави у цьому зв'язку доцільно спрямувати і на стимулювання розвитку виробництв з переробки / первинної обробки плодоовочевої і тваринницької продукції органічних кооперативів. Видається, що з урахуванням визнання на світовому рівні важливості органічного напрямку аграрного господарювання для збереження екологічного статусу сільської місцевості, держава могла би посприяти органічним кооперативам в отриманні й іноземних грантів на розширення їхньої діяльності.

Крім усього цього, державі з метою отримання достовірної оцінки стану органічного сектора варто було б організувати збирання й обробку інформації щодо його операторів. Статтею 28 законопроекту № 5448 визначається, що "центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, державної політики у сферах сільського господарства, виробництва та обігу органічної продукції (сировини), забезпечує ведення в електронній формі та є держателем Реєстру операторів, Реєстру органів сертифікації та Реєстру органічного насіння". На нашу думку, з метою поглиблення аналізу тенденцій розвитку органічного господарювання в Україні доцільно не лише вести реєстр відповідних операторів, а й зобов'язати підрозділ профільного міністерства, який відповідатиме за цей сектор, збирати і розповсюджувати на безоплатній основі більш детальну інформацію про органічних операторів відповідно до практики ЄС. Євростат виокремлює такі індикатори: кількість органічних операторів згідно зі статусом процесу їх реєстрації; площі під органічним землеробством у розрізі сільгоспкультур; обсяги виробництва органічної рослинницької продукції за видами; поголів'я органічного стада; обсяги виробництва органічної тваринницької продукції за видами; кількість переробників органічної продукції за видами.

Висновки

1. Основні фактори стримування розвитку органічного сектора України лежать у площині платоспроможного попиту, нормативно-правового та інфраструктурного забезпечення, державної фінансової підтримки.

2. Перспективи розвитку органічного виробництва найбільш оптимістичні стосовно експорту, насамперед до ЄС. Розвиток внутрішнього органічного ринку здійснюватиметься сумірно зі зростанням реальних доходів населення, а також спроможністю держави щодо надання пільг виробникам з метою зниження вартості органічної продукції.

3. Завдання держави в контексті пришвидшення розвитку вітчизняного органічного сектора полягає насамперед у зосередженні на практичній реалізації задекларованої стратегії пріоритетного розвитку органічного виробництва в Україні, для чого потрібно:

- формувати належне нормативно-правове забезпечення та дієву національну систему сертифікації;
- здійснювати цілеспрямовану фінансову підтримку агровиробників, зокрема, на період їх конверсії до органічного господарювання;
- стимулювати науково-дослідні розробки у сфері органічного виробництва, надавати інформаційні, консультаційні, освітні послуги операторам органічного сектора

- (у т.ч. сприяти їх комунікації з вітчизняними споживачами), здійснювати промоцію вітчизняної органічної продукції на українському та міжнародних ринках;
- розвивати інфраструктуру органічного ринку, зокрема на засадах державно-приватного партнерства;
 - підтримувати кооперативний рух в органічному секторі та виробництві з переробки/первинної обробки продукції органічних кооперативів;
 - організовувати збирання та оброблення інформації щодо операторів органічного сектора у розрізі відповідних індикаторів Євростату.

Список використаних джерел

1. Council Regulation (EC) № 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labeling of organic products and repealing Regulation (EEC) № 2092/91. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:189:0001:0023:EN:PDF>
2. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. Проект "Аграрна політика для людського розвитку". Київ, 2004. 22 с. URL: http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/P2004_01_051_04.pdf
3. Милованов Є.В. Органічна продукція: зростаючий ринок. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2005. Вип. 82. С. 23–28.
4. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку. Київ: ТОВ "Діа", 2015. 248 с.
5. Шубравська О.В. Ринок органічної продукції та перспективи його розвитку в Україні. *Економіка України*. 2008. № 1. С. 53–61.
6. Новая философия: как превратить органику в выгодный бизнес. URL: <http://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/nova-filosofiya-kak-prevratit-organiku-v-vygodnyi-biznes/>
7. Media archive 2017. URL: <http://www.fibl.org/en/media/media-archive/media-archive17.html>
8. Facts and figures on organic agriculture in the European Union. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/organic/sites/orgfarming/files/docs/pages/014_en.pdf
9. Украинская органика в тренде: экспорт вырос в 2,5 раза. URL: <http://agroportal.ua/news/rasteniievodstvo/ukrainskaya-organika-v-trende-eksport-vyros-v-25-raza/>
10. Лановенко В. Органическое направление: чего ждать в 2017 году. URL: <http://agroportal.ua/views/blogs/organicheskoe-napravlenie-chego-zhdai-v-2017-godu/>
11. Органік в Україні. URL: <http://organic.com.ua/>
12. Крупнейшие производители органической продукции в Украине. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zaymc97oG6MJ:https://delo.ua/business/krupnejshie-proizvoditeli-organicheskoy-produkcii-v-ukraine-327300/+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
13. Lernoud J. and Willer H. Organic Agriculture Worldwide: Key results from the FiBL-IFOAM survey on organic agriculture worldwide 2015. Part 2: Crop data / Research Institute of Organic Agriculture (FiBL). Frick, Switzerland, 2015. 72 p.
14. Lernoud J. and Willer H. Organic Agriculture Worldwide: Key results from the FiBL survey on organic agriculture worldwide 2016. Part 2: Crop data / Research Institute of Organic Agriculture (FiBL). Frick, Switzerland, 2016. 79 p.
15. Organic Agriculture in Ukraine: An Opportunity to Green the Economy. URL: https://web.unep.org/greenconomy/sites/unep.org/greenconomy/files/_oaukraine-2016-june16_opt.pdf
16. Постанова КМУ від 19 вересня 2007 р. № 1158 "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року". URL: <http://www.minagro.gov.ua/ark?mid=2976>
17. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Перспективи модернізації аграрного сектору України. *Економіка України*. 2013. № 8. С. 73.
18. Милованов Евгений. Будущий закон – очередной шаг к полноценной легализации органического производства. URL: <http://latifundist.com/interview/298-evgenij-milovanov-budushchij-zakon--pervyj-shag-k-polnotsennoj-legalizatsii-organicheskogo-proizvodstva>
19. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій України на 2015–2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/themes/garland/pdf/8.2%20Change%20UKR.pdf>
20. Тарас Кутовий обговорив стратегію реформ "3+5" з експертами РПП. URL: <http://minagro.gov.ua/node/21417>
21. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf)

22. Постанова КМУ від 08.09.2016 № 609 "Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам". URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249310771>
23. Rural Development Programmes 2014–2020. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en
24. Climate Smart Agriculture. URL: <http://www.fao.org/climate-smart-agriculture/en/>
25. Stolze M., Sanders J., Kasperczyk N., Madsen G., Meredith S. CAP 2014–2020 Organic Farming and the Prospects for Stimulating Public Goods. April 2016. IFOAM, Brussels. 40 p.

Надійшла до редакції 11.05.2017 р.

*Шубравская Е.В., д-р экон. наук, профессор
заведующая отделом форм и методов хозяйствования в агропродовольственном комплексе
Институт экономики и прогнозирования НАН Украины*

ОРГАНИЧЕСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО В УКРАИНЕ

Дана оценка развития органического сектора в странах ЕС-28 и Украине. Очерчены основные преграды и перспективные направления развития отечественного органического сельского хозяйства. Осуществлена сравнительная оценка украинского и европейского нормативно-правового поля в сфере регулирования органического сектора. Обоснованы задачи государства в контексте ускорения развития органического сектора Украины, в т.ч. предложено статистически фиксировать параметры деятельности операторов органического сектора в разрезе соответствующих индикаторов Евростата.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, динамика органического производства и рынка, нормативно-правовое регулирование органического сектора.

*Olena Shubravska, Doctor of Economics, Professor
Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine*

ORGANIC AGRICULTURE IN UKRAINE

The organic sector is growing steadily throughout the world. At the same time, in Ukraine this growth is constrained by improper legislative environment, lack of state financial support, low domestic effective demand and inadequate development of the relevant infrastructure. Ukrainian organic sector has inviting development prospects. First of all, this applies to crop production: sunflower seeds, soybeans and cereals, high protein crops, processed fruits and berries, walnuts, medicinal herbs, aromatic plants, and honey.

Comparative evaluation of the Ukrainian and European regulatory and legal frameworks in the regulation of organic sector allows to conclude on a general convergence of the above documents. The most problematic issue remains the state support for the development of organic production. In this context, the primary task consists in practical implementation of the still only declared strategy of the priority development of organic production in Ukraine.

For this purpose it is necessary: to form an appropriate regulatory and legal framework and effective certification system; to provide financial support of agro-producers during the conversion period; to stimulate relevant scientific and research developments and provide informational, advisory and educational services to the operators in organic sector, together with supporting the cooperative movement there; to develop the infrastructure of the organic market; and to organize collection and processing of the on organic operators in the context of the EU indicators.

Keywords: organic agriculture, dynamics of organic production and market, legal regulation of the organic sector.

References

1. Council Regulation (EC) No 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labeling of organic products and repealing Regulation (EEC) No 2092/91. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:189:0001:0023:EN:PDF>
2. Kobets, M. (2004). Organic agriculture in the context of sustainable development. Project "Agrarian Policy for Human Development". Kyiv. Retrieved from http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/P2004_01_051_04.pdf [in Ukrainian].

3. Milovanov, Ye. (2005). Organic production: growing market. *Naukoviy visnik Natsionalnogo agrarnogo universitetu – Scientific Newsletter of the National Agrarian University*, 82, 23-28 [in Ukrainian].
4. Shkuratov, O., Chudovskaya, V., Vdovichenko, A. (2015). Organic agriculture: ecological and economic imperatives of development. Kyiv: TOV "Dia" [in Ukrainian].
5. Shubravskaya, O. (2008). The market of organic products and prospects for its development in Ukraine. *Ekonomika Ukrayini – Economy of Ukraine*, 1, 53-61 [in Ukrainian].
6. New philosophy: how to turn organic agriculture into a profitable business. Retrieved from <http://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/nova-filosofiya-kak-prevratit-organiku-v-vygodnyi-biznes/> [in Russian].
7. Media archive 2017. Retrieved from <http://www.fibl.org/en/media/media-archive/media-archive17.html>
8. Facts and figures on organic agriculture in the European Union. Retrieved from https://ec.europa.eu/agriculture/organic/sites/orgfarming/files/docs/pages/014_en.pdf
9. Ukrainian organic agriculture in the trend: exports grew 2.5 times. Retrieved from <http://agroportal.ua/news/rastenievodstvo/ukrainskaya-organika-v-trende-eksport-vyros-v-25-raza/> [in Russian].
10. Lanovko, V. The organic sector: what to expect in 2017. Retrieved from <http://agroportal.ua/views/blogs/organicheskoe-napravlenie-chego-zhdat-v-2017-godu/> [in Russian].
11. Organic agriculture in Ukraine. URL: <http://organic.com.ua/> [in Ukrainian].
12. The largest producers of organic products in Ukraine. Retrieved from <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zaymc97oG6MJ:https://delo.ua/business/krupnejshie-proizvoditeli-organicheskoy-produkcii-v-ukraine-327300/+&cd=4&hl=Ru&ct=clnk&gl=ua> [in Russian].
13. Lernoud, J., Willer, H. (2015). Organic Agriculture Worldwide: Key results from the FiBL-IFOAM survey on organic agriculture worldwide 2015. Part 2: Crop data. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL). Frick, Switzerland.
14. Lernoud, J., Willer, H. (2016). Organic Agriculture Worldwide: Key results from the FiBL survey on organic agriculture worldwide 2016 Part 2: Crop data. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL). Frick, Switzerland.
15. Organic Agriculture in Ukraine: An Opportunity to Green the Economy. Retrieved from https://web.unep.org/greeneconomy/sites/unep.org.greeneconomy/files/_oaukrainefs-june16e_opt.pdf [in Ukrainian].
16. Resolution of Cabinet of Minister of Ukraine No. 1158 of September 19, 2007 "On Approval of the State Target Oriented Program for the Development of the Ukrainian Village for the Period until 2015". Retrieved from <http://www.minagro.gov.ua/apk?nid=2976> [in Ukrainian].
17. Shubravskaya, O., Prokopenko, K. (2013). Prospects for modernization of the agrarian sector of Ukraine. *Ekonomika Ukrayini – Economy of Ukraine*, 8, 73 [in Ukrainian].
18. Milovanov, Ye. The future law is another step towards full legalization of organic production. Retrieved from <http://latifundist.com/interview/298-evgenij-milovanov-budushchij-zakon--pervyj-shag-k-polnotsennoj-legalizatsii-organicheskogo-proizvodstva> [in Russian].
19. A Single Integrated Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas of Ukraine for 2015-2020. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/themes/garland/pdf/8.2%20Change%20UKR.pdf> [in Ukrainian].
20. Taras Kutovyi discussed the strategy of reforms "3+5" with RPR experts. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/node/21417> [in Ukrainian].
21. Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other part. Retrieved from [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf) [in Ukrainian].
22. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 09.08.2016 No.609 "On Amendments to the Procedure for Using the Funds Provided in the State Budget to Support the Farmers". Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249310771> [in Ukrainian].
23. Rural Development Programmes 2014-2020. Retrieved from https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en
24. Climate Smart Agriculture. Retrieved from <http://www.fao.org/climate-smart-agriculture/en/>
25. Stolze, M., Sanders, J., Kasperczyk, N., Madsen, G., Meredith, S. (2016, April). CAP 2014-2020 Organic Farming and the Prospects for Stimulating Public Goods. IFOAM, Brussels.